

Pandèmia i postveritat

Jordi Pigem

PANDÈMIA I POSTVERITAT

LA VIDA, LA CONSCIÈNCIA
I LA QUARTA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció ASSAIG, 70

Primera edició DESEMBRE DEL 2021

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica INÈS CASTEL-BRANCO
Fotografia de la coberta AGÈNCIA EFE

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2021 JORDI PIGEM
pel text

© 2021 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B 18.716-2021
ISBN 978-84-17796-57-0

RESERVATS TOTS ELS DRETS

[1] Estem personalitzant els robots i, al mateix temps, estem robotitzant les persones. [2] Anem cap a una societat cada cop més alienada, [3] l'avorriment d'una vida sense sentit, [4] un món centrat en els entreteniments. [5] Hem esdevingut més controlables i més manipulables, [6] no parem prou atenció, [7] hi ha entrebancs per sentir i pensar de debò. [8] En la «nova normalitat» tecnocràtica [9] conflueixen dues formes de poder. [10] Des de l'any 2020 [11] creixen les desigualtats, [12] la capacitat crítica queda enterbolida per la por, [13] s'imposa la lògica del complex tecnofinancer. [14] El pensament modern neix amb vocació cibernètica: [15] el que és artificial eclipsa el que és natural, [16] alguna cosa ofega l'alegria de viure. [17] «No hi ha res verdader, tot està permès»: [18] s'entela el mirall de la ciència, [19] triomfen les disfresses. [20] El pandemòni, [21] ¿per què? [22] ¿Per què no? [23] ¿Què ha passat amb la salut? [24] ¿Què ha passat amb la vida?

ÍNDEX

1	Estem personalitzant els robots i, al mateix temps, estem robotitzant les persones	9
2	Anem cap a una societat cada cop més alienada	10
3	L'avorriment d'una vida sense sentit	12
4	Un món centrat en els entreteniments	15
5	Hem esdevingut més controlables i més manipulables	18
6	No parem prou atenció	22
7	Hi ha entrebancs per sentir i pensar de debò	25
8	En la «nova normalitat» tecnocràtica	30
9	Conflueixen dues formes de poder	34
10	Des de l'any 2020	37
11	Creixen les desigualtats	42
12	La capacitat crítica queda enterbolida per la por	45
13	S'imposa la lògica del complex tecnofinancer	50
14	El pensament modern neix amb vocació cibernètica	53
15	El que és artificial eclipsa el que és natural	56
16	Alguna cosa ofega l'alegria de viure	61
17	«No hi ha res verdader, tot està permès»	67
18	S'entela el mirall de la ciència	72
19	Triomfen les disfresses	75
20	El pandemòni	84
21	¿Per què?	90
22	¿Per què no?	97
23	¿Què ha passat amb la salut?	102
24	¿Què ha passat amb la vida?	108
	<i>Referències</i>	113
	<i>Coda: De l'Estat Mundial de Huxley a la Mallorca del 2050</i>	135
	<i>Índex onomàstic</i>	139

I

ESTEM PERSONALITZANT ELS ROBOTS I, AL MATEIX TEMPS, ESTEM ROBOTITZANT LES PERSONES.

Empleats d'empreses com Amazon (una de les que més van créixer l'any 2020) s'han manifestat en diverses ocasions queixant-se, explícitament, que són tractats com a robots. Treballen amb robots i han d'executar els seus moviments amb pautes mecànicament programades, com si ells mateixos fossin robots. Càmeres i altres sistemes de vigilància asseguren que s'ajustin a aquestes pautes. Poden ser un cas extrem, però no són una excepció. Centenars de milions d'homes i dones, durant la major part de la seva existència, són tractats com a simples «recursos humans», gestionats cada vegada més no per caps de carn i ossos sinó per algorismes digitals. És la lògica del *tecnocapitalisme*, el nou capitalisme propellit per l'allau de desenvolupaments tecnològics. Però la robotització de l'existència no es limita al treball: cada cop vivim més entre quatre parets, davant d'una o diverses pantalles, actuant d'una manera potser més propera al que és robòtic i controlable que no pas al que ens faria sentir espontàniament vius i plenament humans.

Per a les persones bufen vents de robotització. En canvi, per als robots bufen vents d'expansió, avenç, autonomia,

personalització. Al Japó no és estrany emprar robots com a «animals de companyia», lluent imitacions dels animals i les companyies de debò (rere el consumisme tecnològic hi ha una profunda experiència d'aïllament i desemparament que d'alguna manera cal palliar). L'any 2021, en algunes botigues del Japó han aparegut robots de vigilància que controlen els clients perquè portin sempre la mascareta i mantinguin la distància de seguretat.

És evident que està augmentant el poder dels robots i de la tecnologia en general. Ara bé, ¿està augmentant també l'empoderament de les persones? ¿O augmenta més l'alienació?

Personalitzar els robots i, alhora, robotitzar les persones sembla una paradoxa. Però no ho és. És una de les claus del nostre temps, en què, pel que sembla, anem cap a una societat cada cop més alienada.

2

ANEM CAP A UNA SOCIETAT CADA COP MÉS ALIENADA, va intuir ja Erich Fromm. En el seu breu assaig «The present human condition» ('La condició humana actual'), publicat el 1955, advertia que anem cap a una societat tan curulla de prodigis tecnològics com mancada de saviesa per emprar-los, una societat en què les persones no guien la tecnologia sinó que la tecnologia les guia a elles. Fromm creia que «en els propers cinquanta o cent anys» (ja som de ple en aquest interval) podem arribar a un món en què les persones «es transformen cada cop més en robots», persones

robotitzades que, al seu torn, fabriquen robots que actuen com a persones.

Efectivament, així és el nostre temps. La tecnologia ha deixat de ser un instrument i avui porta les regnes, cada vegada més. Per una banda ens empodera, multiplica enormement les nostres possibilitats. Per l'altra, amplia el buit existencial que ja va començar a treure el cap en temps de Kafka, Joyce i Camus. La tecnologia fa créixer simultàniament el nostre poder i la nostra alienació. Una recepta perfecta per al desastre.

Fromm preveu que «els processos que fomenten l'alienació humana continuaran» en el segle XXI. El perill, conclou, és que les persones, cada vegada més alienades, esdevinguin una espècie de robots. Aleshores, ¿cap a quin món anem? Cap a un món, escriu, en què els éssers humans no dedicaran el seu esforç «al servei de la vida» i dels grans valors («amor, veritat, justícia»), sinó que «destruiran el seu món i es destruiran a si mateixos perquè seran incapços d'aguantar l'avorriment d'una vida sense sentit».

L'únic que avui sembla importar és la supervivència biològica i l'eficiència tecnocràtica. L'eficiència i el control són la cara (atractiva) i la creu (funesta) de la mateixa lògica tecnocràtica que s'ha anat imposant i que va eclipsant l'alegria de viure i el sentit de l'existència.

En el mateix número de *The American Scholar* en què Fromm publica el seu text, una dotzena de pàgines més endavant hi ha un altre petit assaig, «Freedom and the control of men» ('La llibertat i el control dels homes'), de B. F. Skinner. Per aquest científic, pare de la psicologia conductista, l'únic que és rellevant en els éssers humans

és allò que és estrictament quantificable i (en les seves paraules) «manipulable». En l'última frase del text, Skinner defineix l'aventura humana sobre la Terra com «la llarga lluita de l'home per *controlar* la naturalesa i a si mateix». Quantificació, manipulació, control: tot això creix més i més en un món tecnocràtic com el d'avui. En el món dels fets, s'ha anat imposant la mirada de Skinner. Però la mirada de Fromm és més profunda i encertada: estem destruint la xarxa de la vida i ens estem autodestruïnt perquè no podem aguantar l'avorriment d'una vida sense sentit.

3

L'AVORRIMENT D'UNA VIDA SENSE SENTIT es manifesta en la cultura europea almenys des que el terme *nihilisme* pren carta de naturalització. El nihilisme, el més inquietant dels hostes, com el defineix Nietzsche, és la constatació que no hi ha res (*nihil*, en llatí) que pugui servir-nos realment com a fonament o horitzó: res en el fons té sentit. El terme *nihilisme* apareix per primer cop en un personatge de Turguénev, però la seva presència ja s'havia deixat sentir en autors de les generacions anteriors (Jean Paul, Hölderlin, Leopardi). De fet, la seva expressió més rotunda apareix molt abans, a principis del segle XVII, quan Macbeth descriu l'existència com «a tale told by an idiot, full of sound and fury, | signifying nothing»: «un conte contat per un idiota, ple de so i de fúria, que no significa res».

En *Els germans Karamàzov*, la gran novella filosòfica de Dostoievski, Ivan constata que Déu és mort i que, per

tant, l'ésser humà és lliure. Però la mort de Déu, sense cap altre horitzó que en substitueixi l'absència, deixa el món sense nord i l'ésser humà sense rumb. «Tot està permès», escriu Dostoievski: la nova llibertat no posa límits als instints més egoistes i criminals.

Nietzsche aviat en pren nota: «El perill dels perills: Res no té sentit» («Die Gefahr der Gefahren: Alles hat keinen Sinn»). L'experiència que res no té sentit es troba en el nucli de les grans obres de Kafka, Joyce, Beckett i tants altres testimonis del segle XX, relats que no signifiquen res més enllà de la constatació de l'absurd i de la manca de sentit, i en els quals ja ni tan sols queda la fúria.

Avui trobem la mateixa constatació sota l'efervescent escuma de les distraccions electròniques. David Foster Wallace, descrit per *The New York Times* després del seu suïcidi l'any 2008 com «la millor ment de la seva generació», va intentar expressar l'angoixa i l'esgarriament que sentia en el fons d'un món acomodat com el seu:

Hi ha alguna cosa especialment trista en això, alguna cosa que no té a veure gaire amb les circumstàncies físiques, o amb l'economia, o amb res del que es parla a les notícies. És més com una angoixa al nivell de l'estómac. La veig en mi i en els meus amics de diverses maneres. Es manifesta com una mena d'esgarriament (*lostness*).

En moments de silenci o confinament, si no caiem en les distraccions o en la por, potser ens demanem què és tot això, què hi fem aquí. No es tracta de fantasies de persones massa sensibles. També n'han donat testimoni científics del més alt nivell. Jacques Monod, premi Nobel

de Medicina, afirmava que l'ésser humà es troba perdut en un univers que és «sord a la seva música» i «tan indiferent a les seves esperances com al seu patiment o als seus crims». Steven Weinberg, premi Nobel de Física, escriu que l'univers és «aclaparadorament hostil» i que com més el coneixem, més comprovem que no té cap sentit.

La manca de sentit no és exclusiva del món contemporani. Si l'ésser humà està extraviat, ho està des de fa temps. Però des fa poc més d'un segle, des de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, aquest esgarriament se sent amb més intensitat. I amb més intensitat encara se sent des de la Segona Guerra Mundial.

En quatre camps de concentració nazis va estar internat el psiquiatra Viktor Frankl. Allà va comprovar que només les persones que tenien una motivació profunda aconseguien reunir les forces per sobreviure, físicament i psicològicament, en aquelles condicions infernals. Frankl va entendre que allò que en el fons més ens motiva no és la set de plaer o de poder, sinó la cerca del sentit de la pròpia vida, d'un horitzó cap al qual valgui la pena caminar en l'aventura de l'existència. El sentit de la pròpia vida, únic i intransferible, no és res que hàgim d'inventar, sinó quelcom que anem descobrint a cada moment i al llarg dels anys.

Frankl assenyalava que el buit existencial, la incapacitat de trobar sentit a la vida, «és un fenomen generalitzat en el segle XX». Produeix una frustració íntima de la qual brollen múltiples formes de depressió, ansietat i adicció. D'aquesta manca de sentit també en deriven la set cobejosa de diners i poder i la desorientació que avui impregna el

món. Un filòsof versat en qüestions de psiquiatria, David Michael Levin, assenyalava fa ja més de tres dècades:

La compulsió de produir i consumir, conducta característica de la nostra vida en una economia tecnològica avançada, podria ser alhora una expressió de fúria nihilista i una defensa maníaca contra la nostra depressió col·lectiva, en una època d'insuportable pobresa espiritual i de creixent sentit de desesperació.

És com si haguéssim de cobrir el buit existencial a base de possessions i de distraccions cada cop més accelerades i més intenses. Amb això perdem l'arrelament, la coherència i la plena presència en l'aquí i ara. I el món que abans anomenàvem real queda substituït per un món centrat en els entreteniments.

4

UN MÓN CENTRAT EN ELS ENTRETENIMENTS és el que descriu, durant més de mil pàgines, la novella més ambiciosa de David Foster Wallace, *Infinite jest* ('Facècia infinita'). És, també, un món sense sentit (la novella arrenca amb la frase «Etic assegut en una oficina, envoltat de caps i cossos»), en què els que cauen en distraccions addictives queden reduïts a una existència degradada. La font de distracció fatalment compulsiva a *Infinite jest* s'anomena «l'Entreteniment» (*the Entertainment*), que en aquest cas és un vídeo que no es pot deixar de mirar mai. En el moment en què la novella va ser publicada, el 1996,

el mitjans de distracció digital no ocupaven una part important de les nostres vides.

La novella més clàssica, però, sobre un món centrat en els entreteniments i en què l'existència humana es degrada profundament és *Brave new world* (*Un món feliç*), que Aldous Huxley escriu l'any 1931 en un petit poble de la costa occitana, Sant Nari (Sanary-sur-Mer, en francès). En aquest món «feliç» les persones ja no neixen, sinó que són produïdes en laboratoris amb diversos graus predeterminats de «qualitat» (hi ha deu castes, d'*alfa plus* a *epsilon minus*). Per tal que aquestes «persones» artificialment produïdes no tinguin mai capacitat crítica, el poder les satura d'entreteniments i distraccions, que inclouen espectacles d'alta tecnologia (*feelies*), orgies sexuals obligatòries (*orgy-porgies*) i les allucinants evasions generades per una poderosa droga recreativa (*soma*). Com explica més tard el mateix Huxley:

A *Un món feliç*, les distraccions contínues i d'allò més fasci-nants [...] són emprades deliberadament com a instruments de govern, amb la finalitat que la gent no pari gaire atenció a les realitats de la situació social i política.

La lluita per recuperar una existència plenament humana és en el centre d'aquesta gran distopia que Huxley situa sis segles en el futur, l'any 632 AF (*Anno Ford*, és a dir, des que l'any 1908 Henry Ford va iniciar la producció massiva d'automòbils, posant en marxa el triomf de la màquina). Però Huxley aviat s'adona que els esdeveniments s'estan accelerant, i quan el 1946 hi afegeix un pròleg, escriu:

«Avui sembla ben possible que aquest horror pugui caure damunt nostre abans que passin cent anys.»

Dotze anys més tard, el 1958, a *Brave new world revisited* ('Un món feliç reconsiderat'), Huxley reconeix que alguns aspectes d'aquell malson ja comencen a ser realitat. Per exemple, els qui creien, escriu, que els mitjans de comunicació de masses necessàriament ens portarien a un món millor

només van tenir en compte dues possibilitats: que la propaganda fos verdadera o que la propaganda fos falsa. No van saber preveure el que de fet ha passat, sobretot a les nostres democràcies capitalistes occidentals: el desenvolupament d'una enorme indústria de comunicació de masses, que principalment no s'ocupa del verdader ni del fals, sinó de l'irreal, allò més o menys totalment irrellevant. És a dir, van ignorar l'avidesa infinita de distraccions que té l'ésser humà.

És notable la perspicàcia d'aquestes paraules, escrites fa més de sis dècades, quan la propaganda estava en la seva infantesa i la nostra «avidesa gairebé infinita de distraccions» no era tan evident com ara. Si a la Roma imperial es donava al poble pa i circ, continua Huxley, això no és res comparat amb «la distracció contínua que ara forneixen els diaris i revistes, la ràdio, la televisió i el cinema» —que per nosaltres són mitjans tradicionals, gairebé antics, amb un poder de distracció molt menor que el dels mitjans digitals. Huxley continua:

Si la majoria dels membres d'una societat passa bona part del seu temps no en el món real, no en l'aquí-i-ara i el seu futur